

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai hivatalának kezelésében 15. A Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteménye (I.)

Az Örökségünk előző két számában a Székelyudvarhelyi Múzeumnak a csíkszeredai Levéltárban őrzött iratgyűjteményét mutattam be, soron következő, kétrészesre tervezett írásomban pedig a Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteményét ismertetem. A két iratképző intézmény létrejöttében és működésében megfigyelhető párhuzamok, a keletkezett iratanyagok „műfaji” hasonlósága, illetve a két gyűjtemény átvételi körülményeinek azonossága mind-mind amellet szölk, hogy a két múzeum iratgyűjteményét egymás után érdemes ismertetni.

A Székelykeresztúri Múzeum kezdetei, alapításának körülményei sok hasonló vonást mutatnak a székelyudvarhelyi testvérintézmény születésével. Itt is adott egy nagy múltú felekezeti iskola, a város unitárius főgimnáziuma, amely másfél évszázados működése folyamán a 20. század derekára, lelkes tanárok és diákjaik sok-sok generációja által gazdag iskola-múzeumot alakított ki, színvonalas néprajzi, természetrajzi, régészeti, művészettörténeti gyűjteményekkel, illetve adott egy energikus, szervezőkészséggel megáldott ifjú pedagógus, Molnár István (1910–1997), aki udvarhelyi kollégájához, Haáz Rezsőhöz hasonlóan az iskolai kereteken túlnőtt gyűjteményt 1946-tól kezdődően önálló intézménnyé szervezte.

„Jóllehet nem szünetelt egy pillanatra sem a pártoló közönség támogatása, a múzeumalapítás tulajdonképpeni terhe mégis az ügy leglelkesebb támogatójára és vezetőjére, Molnár Istvánra nehezedett, aki 1956-tól egész tevékenységét a múzeum szolgálatába állította. A több évtizedes irányító-szervező, tudományos, oktató-nevelő munka meg is hozta a maga eredményét: a környék egyik legkisebb városkájának múzeuma nemcsak a vidéken, hanem a határon túl is ismertté vált.” – írja múzeumismertetőjében Sándor-Zsigmond Ibolya könyvtáros-muzeológus.¹ Gazdag néprajzi gyűjteményének és különösen értékes népi építészeti emlékeinek köszönhetően a Székelykeresztúri Múzeum megbecsült helyet vívott ki magának az erdélyi művelődési intézmények sorában. A tájmúzeum 1997 óta az alapító Molnár István nevét viseli.

Miután az Államtanács 1971/472., illetve 1974/206. számú rendeletei értelmében az iratbegyűjtés az Állami Levéltár hatáskörébe került, a Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteménye – akárcsak a Székelyudvarhelyi Múzeumé – két részletben került Csíkszeredába. Az 1978. május 30-i keltezésű, Fülöp Lajos múzeumigazgató és Király István levél-

*I. Rákóczi György Székelykeresztúr városának adott
kiváltságlevele 1632-ből (1627. sz. irat)*

tárigazgató által jegyzett jegyzőkönyv szerint az előbbi átadott 1979 iratot és 1303 darab pecsétet, zömében viaszlenyomatokat – az előbbi *A Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteménye* (F 250), az utóbbit pedig *A Székelykeresztúri Múzeum pecsétgyűjteménye* (F 251)² néven tartja számon a levéltár. Az átvételt követően nem történt beavatkozás a két gyűjtemény szerkezetébe, rendezési elvük változatlan maradt, így azok azt az állapotot mutatják, amely az átvétel előtt is jellemző volt rájuk.³ A jegyzőkönyv tanúsága szerint a múzeum használatában maradt 13 irat (a város 3 kiváltságlevele és 10 darab a múzeum kéziratgyűjteményéből), amelyek úgy mond nélkülözhetetlenek voltak a napi tevékenységhez, de inkább úgy tűnik, mintha a múzeum haladékat kapott volna az átadásra. Egy évtized múltán, 1987. június 9-én végül ezeket is be kellett szolgáltatni. A jegyzőkönyvet ezúttal Fülöp Lajos múzeumigazgató és Liviu Boar levéltárigazgató írták alá.⁴

A leltárkönyv szerint a Székelykeresztúri Múzeum iratgyűjteménye 14 nagyobb szerkezeti egységre tagolódik: 1. Személyes eredetű iratok gyűjteménye (1643–1911); 2. A nagysolymosi Deé család iratai (1701–1870); 3. A kénosi Sándor család iratai (1650–1873); 4. A mátfalvi Lőrincz család iratai (1623–1902); 5. A lécfalvi Gyárfás család iratai (1627–1911); 6. A székelykeresztúri unitárius esperesi kerület törvényszékének iratai (1862–1873); 7. A homoródalmási Mihály család iratai (1706–1896); 8. A szentábrahámi Lőrincz család iratai (1815–1838); 9. Az ábránfalvi Ugron család fiatfalvi ágának iratai (1634–1929); 10. Az újszékelyi Murvai család iratai (1668–1915); 11. Az etédi Birtalan család iratai (1685–1907); 12. A szentgericei Boros család iratai (1607–1909); 13. Székelykeresztúr város iratai (1629–1844); 14. A múzeum kéziratgyűjteménye (összeírások, szabályrendeletek, jegyzőkönyvek) (1779–1889). A továbbiakban, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért, a fond állagait öt nagyobb csoportba összevonva tárgyalom.

Székelykeresztúr város iratai

A gyűjtemény legkisebb (mindössze 3 levéltári egységből álló), de minden bizonnyal legértékesebb része – mind az okmányokban foglalt történeti adatok, mind az oklevelek ünnepélyes jellege, kialakítása és a hordozóanyag okán –, így a legnagyobb érdeklődésre ezen iratcsoport tarthat számot. Orbán Balázs szerint a három oklevél eredetileg Székelykeresztúr város levéltárában volt, kérdés, hogy mikor és miként kerültek a múzeum iratgyűjteményébe.⁵

Székelykeresztúr legkorábbi kiváltságlevelét – melyben a város a török szultánnak fizetendő adó kivételével minden más adó, díj, rendkívüli adó és kamarahaszna fizetése alól felmentést kapott – Izabella királyné 1557–1558 körül bocsátotta ki, ez azonban csak utólagos, tartalmi átírásban ismeretes.⁶ Ezen kiváltságokat utóbb Báthory István és Báthory Zsigmond is megerősítette.

Ilyen előzmények után került sor a bemutatandó iratcsoport első két darabjának a kibocsátására. Az első egy 1629-ben, Brandenburgi Katalin fejedelemszony uralkodása idején kelt ünnepélyes kialakítású, pergamenre írt tanúsítvány (1626. számú irat), melyben a gyulafehérvári káptalan rekvizitorai átírt alakban kiadják Báthory Zsigmond 1589. április 22-én, Tordán kelt azon confirmationalisát, melyben a fejedelem megerősítette a város Izabella királyné idején nyert és Báthory István által megerősített kiváltságait.

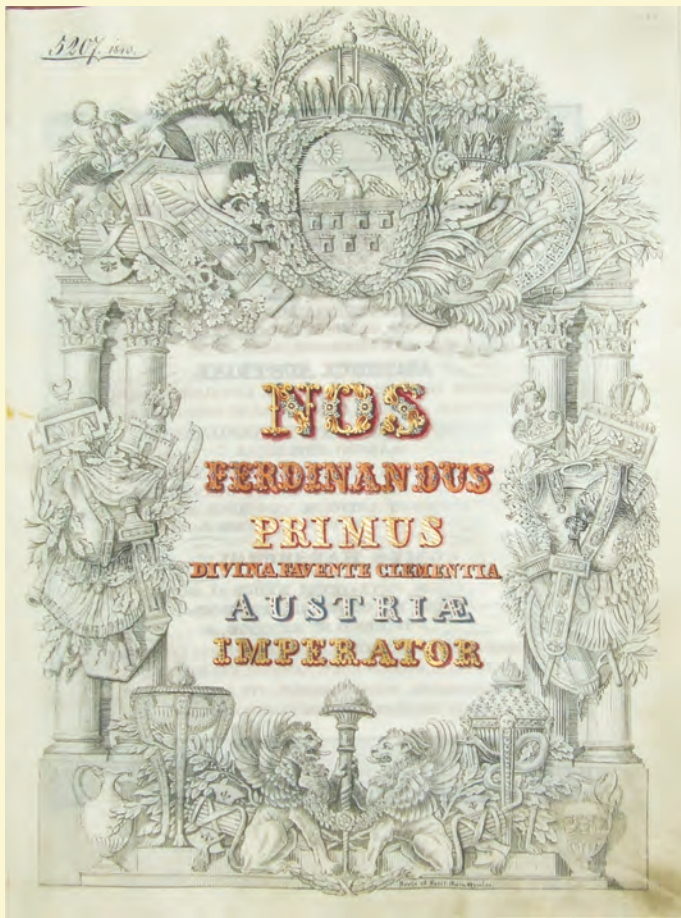
Székely(Szítás)keresztúr 1844. évi kiváltságlevele (1628. sz. irat)

A második oklevél I. Rákóczi György 1632-ben kibocsátott, saját kezűleg aláírt és (azóta megsemmisült) fejedelmi pecséttel megerősített kiváltságlevele (1627. sz.), mely által megerősíti Keresztúr privilégiumait, lakosait minden adó, postálkodás, taksák, szállítások és hadi szolgálatok alól felmenti, két feltétel mellett: ha évente 100 forintot befizetnek a kincstárba, és ha a borárulás jogáról lemondanak a kincstár javára.

A harmadik, 1844-ből való oklevél (1628. sz.) által V. (Habsburg) Ferdinánd király megerősíti a város korábban szerzett vásártartási jogát (május 4-ei és szeptember 14-ei sokadalmak)⁷ és két újabb vásár (Mátyás napi – február 24. és Eszter napi – július 8.), továbbá szombat napi hetivásár tartására ad engedélyt. A díszes kialakítású, pergamenre írt oklevelet, amelyen az uralkodó aláírása mellett Nopcsa Elek kancellár kézjegyét is megtaláljuk, aranyozott fémtokban elhelyezett, nagyméretű (13,5x13,8 cm) függőpecsét erősíti meg.

Személyes eredetű iratok gyűjteménye

A közel háromszáz darabot számláló állag főleg adásvételi szerződéseket, jegyzőkönyveket, fejedelmi parancsleveleket, osztályleveleket, adományleveleket, panaszleveleket, tanúvallomásokat, határkijáráásokat, zálogleveleket tartalmaz az 1643–1911 közötti időszakból. Értékes adalékokat találhatunk ezen iratokban mindazok, akik Udvarhelyszék, illetve Keresztúr fiúszék falvainak (leginkább Tordátfalva és Küsmöd, kisebb részt Énlaka, Etéd, Homoródalmás, Homoródjánosfalva, Homoródkarácsonyfalva, Kis- és Nagysolymos, Kobátfalva, Mátfalva, Medesér) története, és a térség szé-

Az 1844. évi kiváltságlevél címlapja (1628. sz. irat)

kely nemesi családjainak (a Bereczki, Deák, Ferenczi, Gálfalvi, Gálfy, Gombos, Joó, Kecseti, Mátéffy, Nemes, Pálffy, Sándor, Szederjesi stb. családok) múltja iránt érdeklődnek. A családi vonatkozású iratok sorában említést érdemel a torlátfalvi Gombos Mihály nemességéről bethleni gr. Bethlen Pál királyi táblai elnök által kiadott tanúsítvány 1792-ből (79. sz.).

A székelykeresztúri unitárius gimnázium történetét kutatók újabb információkat szerezhetnek azokból az 1868-ban keletkezett jegyzékekből, számadásokból és jelentésekből (252–262. sz.), amelyek a székelykeresztúri iskolabővítési munkálatok támogatását tanúsítják a tágabb térség unitárius közösségei részéről.

A Múzeum kéziratgyűjteménye

A 10 darabból álló iratcsoportból történeti jelentőségét tekintve kiemelkedik két vastkos kötet, két nagy volumenű összeírás, br. Wesselényi Farkas fiatfalvi, keresztúrfalvi, alsóboldogfalvi, timafalvi, zetelaki, csekefalvi, udvarhelyi, magyarfeleki, datki, hidegkúti (rész)birtokainak (ingatlanok, telkek, termőföldek, jobbágyságok, cselédek) latin nyelvű conscriptioi 1805-ből és 1813-ból (1631. és 1632. sz.). Említést érdemelnek továbbá a Székelykeresztúri II. Ipartársulat szabályzatai és határozati jegyzőkönyvei az 1860–1895 közötti időszakból (1633–1637. sz.).

A székelykeresztúri unitárius egyházköri törvényszékének iratai

A közel ötszáz darabot számláló fondrész főleg válóperes ügyek iratait tartalmazza (anyakönyvi kivonatok, jegyző-

könyvek, házassági bizonyítványok, szegénységi bizonyítványok, tanúvallomások, határozatok) az 1862–1873 közötti időszakból.

Családi iratgyűjtemények

Ezen állagcsoport a családi levéltárak szokásos irattípusait tartalmazza (adásvételi és haszonbérleti szerződések, záloglevelek, panaszlevelek, osztálylevelek, határkijárások, kezeslevelek, egyezséglevelek, számadások, végrendeletek, kérvények, jegyzőkönyvek, adománylevelek) az 1607–1929 közötti időszakból. A közel 1200 levéltári egységet tartalmazó fondrész összesen tíz családi iratgyűjtemény anyagát tartalmazza, amelyeket időrendben, a kezdőévek sorrendjében fogok bemutatni. Két családi hagyaték jelen írásban, a többi nyolc pedig az Örökségünk következő számában kerül ismertetésre.

Az átfogott időszak, de a mennyiség tekintetében is a legnagyobb terjedelmű a *szentgericei Boros család*⁸ iratgyűjteménye (1607–1909), összesen 353 irat. A nagyszámú jogbiztosító irat között figyelmet érdemel a család töredékesen megmaradt lófősítő levele 1607-ből (1639. számú irat), valamint egy 1784-ből való oklevélmásolat, melynek tanúsága szerint II. József király megerősítette Boros Péter nemességét (1726. sz.). A névadó Boros család mellett néhány irat a *szentgericei Kiss és Szabó*, illetve az *ürmösi Maurer* családokra is vonatkozik.

Jelentős mennyiségű iratanyaggal, 208 levéltári egységgel képviselteti magát a *mátisfalvi Lőrincz család* is, melynek az 1623–1902 közötti időszakot felölelő, és jobbára jogbiztosító iratokat tartalmazó hagyatékában egy darab tarthat számot szélesebb érdeklődésre, *mátisfalvi Palló Dani* feljegyzései 1835–1839-ből: kéziratos füzetébe egyaránt bekerültek családi vonatkozású iratok (szerződések, kezeslevelek, leltárak) átirat másolatai, illetve népköltések, lakodalmi rigmusok (583. sz.).

Bicsok Zoltán

1. <http://www.mimuseum.ro/muzeum/tortenet> (Letöltve: 2012. júl. 23.)
2. A pecsétgyűjtemény bemutatására a következő fondismertetők valamelyikében fogok sort keríteni.
3. Az eredeti, átvétel előtti állapotot a Fülöp Lajos múzeumigazgató által 1977. augusztus 20-án, illetve december 21-én jegyzett leltárak tanúsítják (az első a pecsétgyűjteményre, a második az iratgyűjteményre vonatkozóan). Mindkét leltár az első átvétel alkalmával, 1978-ban került a Levéltárba. – A Román Országos Levéltár Hargita megyei Hivatala Csíkszeredában (a továbbiakban CsLvt).
4. Átadási-átvételi jegyzőkönyvek az iratképző intézmények nyilvántartásában (CsLvt).
5. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. – <http://mek.oszk.hu/04800/04804/html/8.html> (Letöltve: 2012. júl. 23.)
6. Benkő Elek–Demeter István–Székely Attila: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Erdélyi Tudományos Füzetek 223. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1997. 24, 43.
7. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. – <http://mek.oszk.hu/04800/04804/html/8.html> (Letöltve: 2012. júl. 23.)
8. A családra vonatkozó első írásos adat 1598-ból való, amikor Boros Mihályt *szentgericei* birtokosként említik. A családból Gergely, János, Márton és Gergely fia, Mihály 1665. február 1-jén Apafi Mihály fejedelemtől kapott címeres nemeslevelet. – Pálmay József: *Marostorda vármegye nemes családjai*. Maros-Vásárhelyt, 1904. 31. Más források szerint a nemesítés 1675. február 1-jén történt. – CsLvt, F 250 A Székelykeresztúri Múzeum iratai – Boros család, 1742. sz.